

Egy színházi műhely modellje

Raffai Sarolta Diplomások című drámája Kecskeméten

Megszokhattuk már – pontosabban: hozzászoktattak bennünket –, hogy színház és elsődrámás szerző között ritkán jön létre tartós barátság. Érdeemes megfigyelni: teátrumaink néha felfedeznek egy-egy drámaíró, bemutatják darabjukat, azután sorsukra hagyják őket. A „felfedezettek” első – sikeres, sikertelen – vizsgájukon túljutva immár szabadjeggyel járhatnak színházi közéletünkben, kezükben a marsallbot, amit le sem tehetnek a második bemutatóig, ha erre egyáltalán sor kerül. Mert bizony vannak lemorzsolódott drámaíróink, köztük ígéretes tehetségek is, s még jó, ha nem lesz némelyikükből egydrámásan színházi közszellemünk saját halottja.

A jelenség okát bajos volna egy rövid cikkben felderíteni, de aligha kétséges, hogy lélektanilag érthető helyzetből adódik. Az első nagy találkozást általában mindkét fél megszenvedí – a szerző talán valamivel jobban, mint a színház. A bemutató után úgy érzik, hogy kölcsönösen agyongyötörték egymást, és egy ideig elégük van egymásból. Fialat Szerző legtöbbször megrémül attól, hogy az első útjába kerülő színházzal kötött frigyéből olyan gyermek született, akin egyáltalán nem látszik meg az apasága. Jobbik esetben azt hiszi, hogy második házassága egy másik színházzal majd kevésbé lesz bonyodalmas (tévedésére előbb-utóbb rájön), rosszabbik esetben összemlik és ígéretet tesz önmagának, hogy soha többé nem nőül meg (amit a legkevésbé sem vesz komolyan). Ami pedig a másik felet illeti, nos, a színház többnyire megelégszik azzal, hogy megmutatta Fialat Szerzőnek a dramaturgiai műhely kincsozközeit, úgy véli, hogy Fialat Szerző túlságosan összezavart, sőt kifacsart ahhoz, hogy a közeljövőben kiteljék tőle valami, ezért nem is marasztalja. Inkább – kivárva a regenerálódási időt – „átigazolja” egy másik színház ugyancsak elsődrámás fiatal szerzőjét.

Találomra vett példákkal bizonyítva a fentiek: néhány évvel ezelőtt indult drámaírók közül Szakonyi, Eörsi, Görgey, Kamondy, Szabó György, Dévényi, Müller Péter első két darab-

ját két-két színház mutatta be, csak Fejesnek volt egymást követő két premierje ugyanabban a színházban.

És Raffainak.

Raffai Saroltának két drámáját mutatták be a kecskeméti Katona József Színházban. Az *Egyszál magam* premierje másfél évvel ezelőtt, a *Diplomásoké* két hónapja volt. Ez utóbbit Osztovits Levente dramaturg műhelytanulmányával együtt a SZÍNHÁZ márciusi száma közölte.

A dramaturg, a dráma és most már a kitűnő előadás is háromszorosan tanúsítja, hogy színház és elsődrámás szerző viszonyának fentebb vázolt modellje csak egyetlen a lehetséges változatok közül, s korántsem kötelező. Kecskeméten valami olyasmi történt, ami szokatlan a magyar színház jelenében. Dramaturg, drámaíró és rendező kapcsolata Osztovits Levente, Raffai Sarolta és Pethes György gyakorlatában alkalmi és átmeneti viszonyból időtálló és termékeny szövetséggé szilárdult. Érdeemes megrajzolni ezt az újfajta színházi műhelymodellt, amelyben drámát és előadást hasonló szellemi magatartású, közös célra szövetkező, egyazon gondolat jegyében dolgozó emberek hoznak létre.

A dráma

Emlékszem egy szóra az *Egyszál magam* előadását követő vitából. „Önkény-rezervátum”. Egy falusi iskolaigazgató háztáji méretű kis-királyságát kerítette körül Raffai, megmutatva, miként nyilváníthatja magát ideig-óráig társadalmilag védetté egy hatalmi tébolyában megvadult semmiember.

„Önkény-rezervátumot” ábrázol a *Diplomások* is. De itt nem egyetlen nagyvadról van szó, hanem a *csorda* törvényeiről, amelyek befelé érvényesülnek. A szereplők a falusi „elit”: a doktorék, az állatorvosok, az egykori katonatiszti famíliából levitézlett postamester és valaha jobb napokat látott felesége. Kaszt, mely kifelé elkülönít, befelé összetart. Véd- és dacsövetség. Jel-szava: „Magunk között vagyunk”. Mindenre ez ad jogot és felmentést. Gátlátalan nyereszkedésre és a magánéleti morál felrúgására. Csak az a lényeg, hogy mindebből „kifelé” semmi se lássék.

Raffai merész elszánással szinte Móricz *Rokonok*jának mai változatát írta meg. A nagy üzletek ugyan kis bulikká sorvadtak, s a megyére szóló úri-murikat egy szilveszteri házimulatság helyettesíti, de a szereplők a Kardicsok, Boronkayk, Berci bácsik közvetlen leszármazottai: olyanok, akik az „elithez” tartozás jogán kiépitik hatalmuk önkény-rezervátumait. Aki asszimilá-

lódik, azt hajlandók bevenni maguk közé, aki nem, azt kíméletlenül kiközösítik. Megvan a *Diplomásoknak* is a maga Kopjása: János, a becsületes, de gyenge erdőmérnök.

A *Rokonok* zsarnoki hatalmasait egy hasonló elvre épülő társadalom termelte ki, míg a *Diplomások* falusi értelmiségének beltenyészete a szocialista társadalom lényegétől idegen képződmény, és ezt jól tudja Raffai. Éppen ezért látja veszélyesnek az ilyen fekélygócokat, s ezért érzi úgy, hogy érzéstelenítés nélkül kell kivágni őket. Nem baj, ha fáj, ha nekünk is fáj, hiszen a saját húsunkba vágunk. A darabbeli diplomások népből jött értelmiségiek, a szocialista társadalom nevelte őket, jogunk van tehát számonkérni tőlük – éppen tőlük! –, hogy mit tettek a társadalomért. Raffai fejükre olvassa árulásukat. Düh – érthetően – főként a népi származásukról legszívesebben megfélemezhető orvos és állatorvos ellen irányul, szubjektíve még az „osztályidegen” postamesteréket is becsületesebbnek ábrázolja. De nem kíméli Jánost sem: ő gyengeségével, bizonytalanságával csaknem bűnrészes, s ezért házasságának megromlásával kell fizetnie. Akár az *Egyszál magamban*, Raffai itt is a sorstragédiák igazságtévesztését ítéli meg: a katarzist nem követi feloldozás, noha ezúttal felcsillantja ennek távolabbi lehetőségét.

Az előadás

A kecskeméti Katona József Színház előadásának stílusbiztonsága még fölényesebb, mint az *Egyszál magam* esetében, s ezen lemérhető, hogy a színész mennyivel többet képes hozzáadni a műhöz, ha otthonos az író gondolatvilágában.

Pethes György tisztában van vele, hogy talán kevésbé elementáris, de több rétegű drámával dolgozik, mint előző alkalommal. Az atmoszféra itt nem olyan sűrű, a dráma nem sístereg fel azonnal, de annál inkább robban a második részben. Az első kép lényegében hosszú expozíció. Jellegénél fogva bővebb kifejtést, részletesebb előadást kívánna, de Pethes – érthetően – minél előbb a drámai csúcra akar érni, s ezért szédületes tempót diktál. Igaza van. Ez az egyetlen indulatból megírt dráma nem tűri az elkalandozást. Ritkán látni ilyen jó tempóérzékű produkciót (az átlagosnál valamivel hosszabb darab előadásának negyed tíz előtt vége van). A rendező jó időérzéke főként a második rész első képében, a szilveszterjé pontos színpadi kidolgozásában érvényesül, ez a jelenet nemcsak a dráma, hanem az előadás legjobb része is.

Pethes rendkívül puritán rendező: még ott is kerül a teátrális megoldásokat, ahol a leírt szí-

tuáció erre csábít – például az egyes képek lezárásánál. Ezért jó a szilveszteri jelenet is: nem a külső cselekvések koreográfiája, hanem a lélektanai reakciók kötik le a figyelmünket.

A dráma legösszetettebb figurája Mara, az erdőmérnök felesége. A szerep rendkívül szerencsésen találkozik Moór Mariann színészi alkátával. Belépése pillanatában érezzük rajta az ideges nyugtalanságot, a belső vibrálást. Valóban „vibrátorgyár”, ahogy János nevezi. A színész nagy váltásai, felcsattanó hangja, amikor nagy robajjal leengedi az ablakredőnyt az orvosok kíváncsi szeme előtt, rögtön jelzi, hogy Mara látzólagos agresszivitása belső bizonytalanságot rejt. A második képben mégis meglepődünk, amikor már a „baráti társaságnak” behódolt Marával találkozunk. Az agresszivitás most már a férj ellen fordul. A színész jó játékból kiderül, hogy Mara a „barátok” megítélésében egyre inkább elveszti kontrollját. A szilveszteri leleplezés után a teljes elbizonytalanodás vesz rajta erőt: előbb szorongva várja, hogy „barátai” újból befogadják, s öröme határtalan, amikor kíváncsága teljesülni látszik. Amikor rájön, hogy kiközösítették, újra felölti agresszív modorát, majd megsemmisítve és üres lélekkel veszi tudomásul, hogy még visszavágnia sem sikerült. Talán utolsó arca a legszimpatikusabb, amikor a visszaút lehetőségét keresi férjéhez.

Fekete Tibor jól helytáll János sokkal passzívabb szerepében. Félénkségét, gatlásosságát emeli ki, s bár érezteti, hogy ennek egyik oka János beteg lába, de sohasem hangsúlyozza túl ezt a motívumot. Nem annyira a férfi járásával, mint inkább egész testtartásával jellemez: azzal, ahogy János eltűntetni igyekszik járáshibáját. A színész nem menteti az erdőmérnök erélytelenségét. Nem hagy kétséget afelől, hogy János felléphetne az üzemek ellen, de erre képtelen. Egyszerűen nem tud más lenni, mint becsületes, de másoktól nem képes számon kérni semmit. Szilveszteri „felköszöntőjében” szinte szemérmes bensőséggel elmondott életelvi – bár őszinték – ezért hatnak egy kicsit szólamszerűnek. Fekete Tibor Jánosa is azonnal észreveszi ezt, egyetlen pillanat alatt megkeményedik, s már tudjuk, hogy vállalni fogja a szembenézést önmagával.

Kiemelkedő alakítás Dévay Camilláé, Zsóka, a postamester feleségének szerepében. Negédes kedvessége, közönségessége, amely alól időnként előbukkan az egykori finomkodó előkelőség, talán jellemzi ezt a deklasszáldott, valamikori úriasszonyt. Egyetlen kifogásunk, hogy külsőleg talán egy kicsit túl sok van benne a régi szép-

asszonyból és kevés a mai négygyerekes, padlót súroló postamesternéből. Forgács Tibor magabiztos és elegáns orvosa jó alakítás, talán csak színesebb lehetne. Bende Ildikó kellemes jelenés a félénk kis könyvelőlány szerepében. Gyulay Antal érzékletesen jellemzi a becsületes öreg erdészt.

A szilveszteri jelenet egységes hatásában egyaránt része van Mezey Lajos megtört postamesterének, Parragi Mária affektáltan előkelős-ködő orvosfeleségének, Horváth László nagyhangú állatorvosának és a szolid feleségét játszó Zsigrai Annamáriának.

Borcsa István díszlete jól rendezte be a falusi szolgálati típuslakást, de hiányoltuk azokat a tárgyakat, amelyeket Zsóka az első képben említ, mint a lakás szükséges tartozékait, és amelyek közül Mara legalábbis az olcsóbbakat mindenképpen meg kellett hogy vegye. Kitűnőek Molnár Gabriella jelmezei; Zsóka kissé sportos délutáni „vadászruhája”, szolidságot és szegényszagot egyszerre árasztó alkalmi ruhája vagy Rita, az orvosfeleség környezethez nem illő, procc kisestélyije felér egy-egy jellemportréval.

Raffai Sarolta közéletet javító szenvedélye ugyanúgy erénye a *Diplomásoknak*, mint ahogy erénye volt az *Egyszál magamnak* is. Ezt a makacs, szép szenvedélyt drámává érlelni szövetkezett író és színház immár másodszor, s ez minősíti jelzők nélkül is közös gondolatukat.

A színházi évad legvégén járunk. Nem tűnik elsieltettnek kimondani, hogy nem bővelkedett jó új magyar darabokban. Vajon ebben a helyzetben mivel magyarázható fővárosi színházaink elzárkózása Raffai Sarolta drámájának bemutatásától?

Kecskeméti Katona József Színház, 1969. március 14. Rendezte: Pethes György, dramaturg: Osztovíts Levente, díszlettervező: Borcsa István, jelmeztervező: Molnár Gabriella m. v. Szereplők: Fekete Tibor, Moór Mariann, Mezey Lajos, Dévay Camilla, Forgács Tibor, Parragi Mária, Horváth László, Zsigrai Annamária, Bende Ildikó, Gyulay Antal, Benkóczy Zoltán, Basilides Barna.

K. T.